

MARKÓ BÉLA

ISTEN SZEME MINDENT LÁT

■ Nem örültem, amikor ezelőtt néhány évvel a tanügyminisztérium bekamerázta az osztálytermeket, amelyekben az érettségi vizsga zajlott. Azt is mondhatnám, hogy megdöbbentem vagy felháborodtam, de maradjunk abban, hogy „nem örültem”, hiszen magam is kormánytag voltam akkor, ráadásul az oktatást is felügyelő miniszterelnök-helyettes, esetleg megakadályozhattam volna egy ilyen intézkedést, bár miniszteri hatáskörben történt, és nem került a kormány asztalára. Nos, olyan egyöntetűen támogatta a közvélemény ezt a döntést, hogy eleve reménytelennek látszott megvétózni. Végül is mi az elvi különbség a felügyelő tanárok vizslató tekintete és a videokamera lencséje között? Nyilván semmi. Legfennebb annyi, hogy a kamera a felvigyázókat is felvigyázza, és hogy utólag visszakereshető egy-egy gyanús gesztus, elemezhető, értelmezhető. Mióta a világ világ, versenyt futott egymással az üldöző és az üldözött, az ellenőr és az ellenőrzött, nem újdonság az érettségi csalás sem, például a tételek előzetes megszerzése, tessék elolvasni Móricz Zsigmond regényét, a *Forr a bort*. Mégsem tetszik nekem ez a bekamerázás, utólag sem, bármennyire is dicsérnék, hogy hány meg hány éretlen diák vált volna hamisan és a társadalomra nézve veszélyesen éretté, ha tervezett terrorcselekményeiket le nem leplezi vagy jelenlétével már eleve meg nem akadályozza az ügyes kis technikai eszköz. Nem fogják elhinni nekem, mégis elmondom: soha nem puskáztam az iskolában, szégyelltem volna az így szerzett osztályzatot, de ha szükség volt rá, bevallom, szívesen súgtam annak, aki feleletében elakadt, és a dolgozatomat sem takartam el fél karral

Foglalkozik-e még valaki azzal, hogy az egykori besúgók sorra lebuktak, de ma álnéven – nick-néven – lehet ország-világ előtt besúgni bárkit a világhálón? Sőt, nem is csak besúgni, hanem: kisúgni a világűrbe.

a padtársamtól. Mi a bajom tehát? Mi ez az igen is, nem is? Egyrészt azt gondolom, hogy nem egy lámpalázás vizsgán kellene eldőlniük emberi sorsoknak, és az iskolai vizsgarendszerek, záróvizsgák és felvételik alapvető problémája ez. Más eszközöket kellene találni a tudás mérésére és a különböző iskolák eltérő osztályozási szintjének-színvonalának kiegyenlítésére.

Másrészt pedig: mi van a mértékkel? A veszély mértékével. Beszéljünk erről egy kicsit, mert felidézhetem én itt régi szekuritátés élményeinket, a görcsöt a gymrunkban, a folytonos szorongást, az időnkénti páni félelmet, úgysem fogja ezt már senki a fiatalabbak közül komolyan venni, olyan ez nekik, mint annak idején, az ötvenes-hatvanas években nekem az öregek háborús emlékei, verklizték reggeltől estig, de nem érdekelt. Meg aztán mond-e még valamit valakinek a Facebook, a GPS-ek, a már-már mikroszkopikus felvevő készülékek, a bármikor bármilyen technikai feladatra felhasználható okostelefonok korában, hogy sokunkat éjjel-nappal, hálószobában és hivatalban éveken át lehallgatott a titkosszolgálat? Foglalkozik-e még valaki azzal, hogy az egykori besúgók sorra lebuktak, de ma álnéven – nick-néven – lehet ország-világ előtt besúgni bárkit a világhálón? Sőt, nem is csak besúgni, hanem: kisúgni a világűrbe. Mit számít, hogy a megszarolt, felpofozott, megalázott pitiánerek sorra lelepleződnek, és úgy hunyorognak a napfényben, mint egykor a vallatólámpákkal szemben, de hajdani tartótisztjeik, köszönik szépen, jól vannak. Engedékeny leszek hát magam is, ne beszéljünk most a tegnapról, csak a máról. A mértékről, mérsékelten legalább! 2001. szeptember 11-e után afféle elkeseredett tucatjósletnak tartottam – a történelemben nem először hangzott el ilyesmi –, hogy mostantól fogva minden megváltozik. Be kell látnom, ezúttal viszont komoly érvert kaptak azok, akik végül is gondoskodtak róla, hogy tényleg minden megváltozzék, hiszen az iker-tornyok összeomlása joggal rendítette meg mindannyiunkat. Joggal gondolhatta a világ, mindenáron és minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy az ilyen terrorcselekmények megismétlődhessenek. Meg kell tenni mindent a sötétben konspirálók leleplezésére, beleértve a lehallgathatóság, megfigyelhetőség megkönnyítését. Minél szűkebb szövéstű a háló, annál kevésbé csúszhatnak ki belőle a veszedelmes ember-evő kishalak, a piranhák, és minél több ember telefonbeszélgetéseit regisztrálják, annál nagyobb a valószínűsége, hogy még a tervezés és felkészülés stádiumában fennakadnak a szűrőn a terroristák. Ami minden bizonnyal így van, legalábbis egészen addig, amíg már olyan sok információt kell feldolgozni, mert olyan sok embert figyelnek meg, hogy hiába növekszik a megfigyelők száma is, mégsem lesznek képesek dönteni. Nem beszélve arról, hogy a megfigyelőket is meg kell figyelnie valakinek, és végül majd, ahogy mondani szokás, mindenki megfigyel mindenkit. Nem is tudom, nem tartunk-e már itt? Keserűen kellett nevetnem azon, hogy Angela Merkelt is megfigyelték Amerikából, aztán azon is el kellett gondolkodnom, hogy milyen érdekes, a német kancellár asszony, amikor a németek amerikai lehallgatásának botránya kipattant, még elnéző volt, és csak akkor keményített be, amikor ez személy szerint róla is kiderült. Ilyenek vagyunk. Talán mutatni kellene mindenkinek egy titkosszolgálati felvételt a fürdőszobájából vagy a franciaágyából, és akkor másképpen szemlélnénk ezt az egészet. Igen, a mérték, mondom ismét. Vagyis: mit miért! Olyan világban élünk, ahol lassan már nem is kell miniatűr chip a bőrünk alá vagy parányi nyomkövető a gépkocsink aljára, mert a bioáramkörünk – mint egy kitörülhetetlen ujjlenyomat – szerint fognak bármilyen távolról azonosítani minket, menekülhetünk a hegy tetejére vagy a tenger fenekére. Ezt már nem lehet visszacsinálni. Megint csak iskolás koromat idézve vagy inkább a mások iskolás korát, mert én kommunista időkben nőttem föl: „Isten szeme mindent lát,/ ne lopl el a léniát!” Úgy tűnik, ez most már megvalósul, egy közülünk való istenség, aki nem fog mennybe menni, mint egykor a keresztre feszített megváltó, máris mindent lát, bármit is teszünk. Mi-

ért is berzenkednék, ha éppen az egyház – gondolom, nem csak a keresztényeknél van ilyesmi – találta ki a mindenütt jelenlevő isteni szemet, hogy a behúzott függönnyel, egymagunkban elkövetett bűntől is távol tartson minket. Sikerült is, mi tagadás, hiszen gyermekkoromban még szörnyű véteknek számított kenyeret eldobni, mégis megtettem egyszer, az újrakezdett játék hevében, attól félve, hogy kimaradok, az éppen csak megkezdett zsíros kenyeret bedobtam egy farakás mögé. Éveken át kísért a bűntudat és a rettegés a büntetéstől, még ma is rossz érzés fog el, hogy így elmesélem. Mi a különbség hát? Ez is, az is megfélemlítés, akárhogy nézem. Ne is várja tőlem senki az istenfélelem apológiáját, de azért valamiről ne feledkezzünk meg mégsem: a társadalmi veszély és az ehhez mért ellenőrzés egyensúlyáról. Még az élelem elpocsékolásának a tiltása is erről szól: „Isten szeme” nem Securitate hát. Kivéve az inkvizíciót, az igen, az szörnyű szégyene az egyháznak, és általában az európai kultúrának. De az nem egy elképzelt Isten szimbolikus – valóságosan soha meg nem tapasztalt – nézése volt, hanem szadista titkosszolgák konkrét leskelődése, kukkoló feljelentők rémuralma. Akik azt is látták, mert látni akarták, ami nem történt meg. Az inkvizíció az önmagát kitalált bűnökkel hízlaló rettenetes „igazságtalanság-szolgáltató” intézmény mutatója. De szét is hullt egy idő után. Van viszont az egyháznak magának is fontos tapasztalata – talán a legfontosabb – arról, hogy miként kellene, népiesen szólva, a kecskét is jóllakatni, a káposztát is megtartani. A gyónási titokra gondolok. Nem vagyok katolikus, nincs erről semmilyen személyes emlékem, de gondolom, ha működött a gyónás intézménye sok-sok évszázadon át, annak az a magyarázata, hogy a *sigillum sacramentalé*t, a szentségi pecsétet a papok általában tiszteletben tartották. Eladdig, hogy Nepomuki Szent Jánost, IV. Vencel cseh király feleségének gyónatóját a gyónási titok vértanújának tekintik, ugyanis a féltékeny király halálra kínoztatta, mert nem volt hajlandó megszegni a gyónási titkot, és elárulni, hogy mit gyónt neki a királyné. Ahogy értettem, a gyónási titoktartás annyira isteni eredetű kötelezettég, hogy nem adhat alóla fölmentést Isten földi helytartója, a pápa sem.

Van-e ma a „léniánkat” felügyelő mindenféle tikosszolgálatoknak ilyen „isteni” parancsuk? Bevallom, én protestánsként, neveltetésemnél fogva azt is elképzelhetetlennek tartom, hogy valakinek valamit kötelezően meggyónjak, az eldobott zsíros kenyér rémítő emlékével is egyedül küzdöttem meg, hát akkor hogyan fogadhatnám el azt az elvet, ami újabban vezérelni látszik a világot: mindent tudnunk kell mindenkiről, mert akkor nem lesz baj. Hát éppen ebből lesz a baj! Nem hiszem ugyanis, hogy a lesipuskások hadával lesifotósokat kell szembeállítani. És főleg azt nem hiszem, hogy olyan intézményeket kell a nyakunkba ültetnünk, amelyek mindent tudnak rólunk, és éppen ezért egy idő után ellenőrizni sem lesz módunk őket. Mondok egy példát: inkább egyetértenék azzal, hogy a fegyveres testületeken kívül senkinek ne legyen fegyverviselési engedélye egy társadalomban, mintsem éjjel nappal megfigyeljünk valakit azzal az ürüggyel, hogy lőfegyvere van, és ki tudja, mit fog tenni vele. Ha pedig mégis szükség van az apró videokamerákra és a miniatűr mikrofonokra, éppen ugyanakkora szükség van az ilyen tevékenység társadalmi ellenőrzésére is. És amennyiben a hírszerzők terjeszkednek, mert a mai technikai feltételekkel mi sem könnyebb ennél, akkor az ellenőrzésnek is egyre kiterjedtebbnek kell lennie. Az illetékes bizottságban dolgozó parlamenti kollégáim a megmondható, hogy ma sokkal egyszerűbb lehallgatni bárkit is, mint a lehallgatókat ellenőrizni. Márpedig ezen múlik az, amiről nagyon mérsékelten értekezni próbáltam: a mérték. Az egyensúly.

Végül is legalább két követelményt támaszthatnánk azokkal az intézményekkel szemben, amelyekről a „léniánk” tulajdonjoga függ: védjenek meg a tolvajtól, de ne szereljenek kamerát az iskolai klotyókba. Ellentmondás? Igen, viszont az állam dol-

ga mindig az volt, hogy ezeket az ellentmondásokat feloldja. Régebb sokszor elemlegettem, amikor az igazságszolgáltatás működése szóba került, milyen csodálatra méltó elv az Egyesült Államokban – papíron, persze, másutt is –, amit népszerű krimisorozatokban sokszor lehetett látni, régebb, hogy a törvénytelenül, például házkutatási parancs nélkül megszerzett bizonyíték semmis. Vagyis hiába van ott a véres kés a bíró asztalán, ha nem törvényes eszközökkel tettek rá szert a nyomozók, és nincsen más bizonyíték, a gyilkost felmentik. Arról szól ez az elv, ami nekünk is nagyon fontos volt valaha: az egyéni szabadságjogok megsértése nagyobb veszély, mint az, hogy esetleg egy bűnöst futni hagyunk. Ma már egyre kevesebb ilyen amerikai krimit látni. Ez látszólag érthető, hiszen napjainkban a terrorizmus akár milliós nagyságrendben pusztíthat el emberéleteket, itt már nem Hasfelmetsző Jackről van szó. Így van, senki sem tagadhatja. De erre is lehetne szabályt felállítani, ebben is meg lehetne találni a mértéket. Vagyis ahogy az imént fogalmaztam: mit miért?

Apropó: tervezem, de mind halogatom, hogy újraolvasom ifjúkorom fontos könyvét, Orwell negatív utópiáját, az *1984*-et. Nem mertem még elővenni, nehogy kiderüljön, 1984 régen volt.

